

A klasszikus századforduló prózairodalmának hiátusaiban

Béres Norbert: *A klasszikus századforduló népszerű prózairodalma*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2023. 315 oldal

„Közismert, hogy a klasszikus századforduló a magyar nyelvű széppróza térhódításának, a számszerű gyarapodásának kiemelkedő időszaka, mégis meglepő, hogy a témát tárgyazó szakirodalmi feldolgozásokban ez az időszak rendre hiátusként, jelentéktelen, előkészítő periódusként (...) jelenik meg” – fogalmazza meg Béres Norbert könyvének a bevezetőjében, sugallva a szakma jelenlegi viszonyulását a felvetett témához. E kiindulópont ismeretében az olvasó felteszi magának azt a kérdést, hogy hogyan lehet írni egy olyan szövegekörpuszról, amelyet hiátusként kezel az irodalomtörténet? Hogyan lehet bebizonyítani azt, hogy egy jelentéktelennek és előkészítő periódusként titulált szövegüniverzumnak létjogosultsága van a tudományos irodalmi diskurzusban? És hogyan lehet olyan tematikus egységet találni a különböző narratívájú alkotások számára, amely által egységes hálózatszerű rendszerként működhetnek?

Béres Norbert 2023-ban megjelent *A klasszikus századforduló népszerű prózairodalma* című könyvében ennek a hiátusként kezelt periódusnak a vizsgálatára hívja meg az olvasót. A Debreceni Egyetemi Kiadó gondozásában megjelent könyv egy olyan nagy ívű elemzésre tesz kísérletet, amely

a szerteágazó perspektívák egységesítésére, közös narratív értelmezésére nyújt lehetőséget. A *románok*nak nevezett prózai művek körpuszának elemzéséhez – a sokrétű műfajiságú és különböző népszerűségi történetek következtében – többszintű értelmezési szempontok szükségesek. A szerző a románkorpuszok vizsgálatát egyéni és kollektív narratívákba helyezi. A bemutatott alkotásokat műfaji, narratológiai, poétikai, esztétikai mintázataikkal és vonatkoztatásaikkal, a népszerűség problematikus fogalomrendszere felől értelmezi. A monográfiában megjelenő románok definiálásának keresztmetszetében a szerzőnek az a célja, hogy egy olyan komplex szempontrendszert építsen fel, amelyben az irodalomszociológia, a történeti poétika és a műfaj történet együttes módszertana alkalmazható a textuális és kontextuális paraméterek egyenrangú figyelembevételével. Ennek következtében a könyv szakszerűen kidolgozott tematikus szerkezet mentén halad előre.

Az ideologikus-funkcionális, pragmatikus vezérfogalmak felől konstruált értelmezési hálózat rámutat arra, hogy egyik szempont sem tekinthető kizárólagosnak, hisz az egymásba csúszás, kontaminálódás jelensége folytonosan tapasztalható,

Gudor Noémi (2001) – mesterképzős hallgató, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, noemi.gudor@stud.ubbcluj.ro

<https://doi.org/10.36373/em-2024-3-17>

így egy mű akár több kategóriának is megfelelhet. Külön tematikus egységbe sorolja a szerelmes románokat, amelyek sajátos népszerűség-történetet jártak be. A népszerűség fogalomrendszerének értelmezési szempontja következtében a szerző fontosnak tartja az egyes románok alakulástörténetének, recepciójának és genezisének bemutatását. E kontextus felől elengedhetetlen ugyanakkor a korabeli kiadói stratégiák vizsgálata, népszerűsítési taktikák feltérképezése és működési elveiknek a tanulmányozása, aminek külön fejezetet is szán. Az „Entrée”, avagy a monográfia láthatatlan bejárata következtében az olvasó számára egyértelművé válik, hogy nem csupán három tematikus egység felől értelmezi a szerző a románokat, hanem egy 3+2 taktikát alkalmazva vázolja fel a románkorpuszokat ideologikus, funkcionális, pragmatikus, szerelemes tárgyú és népszerűségi stratégiák komplex hálózati összefüggésében.

A tanulmánykötet első nagy egységét az ideologikus rétegbe sorolható művek elemzése nyitják, aszerint, hogy milyen eszmei, világnézeti háttérrel rendelkeznek. Béres Norbert a népszerűség vezérelvének következtében olyan sikerszövegek értelmezésével indít, amelyek a korban valóban ismertek voltak, mint például Mészáros Ignác *Kártigám* és Dugonics András *Etelka* című románjai. A két mű egymás mellé helyezése során láthatóvá válnak a háttérben funkcionáló ideologikus mintázatok, amelyek segítségével népszerűek lettek a szövegek. Ahogy a szerző is rámutat erre, az ideologikus képzetek, amelyeket az írók beleépítenek a művekbe, az erkölcsösség, identitástudat, a kialakulóban lévő nemzeteszme köre szerveződnek. Amíg a *Kártigám* szövegének a megszerkesztettségét, stílusát maga a népszerűség perspektívája formálta, és az ideologikus képzet a főszereplő személyiségében ölt testet, addig az *Etelka* narratológiai és ideológiai szempontból is hibrid, hisz egy időben többsíkú ideológiai

mintázatokot és narratív megoldásokat lehet felfedezni benne. A szerző a két románt, eltérő narratív stratégiáik ellenére, a horatiusi *utile et dulce* elvvel társítja, amely a románok hasznosságai és gyönyörködtető – szó szerinti fordításban az édes fogalom kerülne a gyönyörködtetés helyébe, amely további értelmezéseket szülhet – funkcióira utal, amelyek révén egyenként valóban a sikeresség ideologikus emblémáivá váltak.

Az ideologikus réteg szoros kapcsolatba hozható a funkcionalitás rétegével, amely a monográfia következő nagy tematikus egységét képezi. A szerző perspektívájából a pedagógia évszázadának tekintett 18. század gyermek- és ifjúsági irodalmát az erkölcsösség, oktató és nevelési célzatú művek funkcionalitása felől kell megközelíteni. A korabeli prózaszövegekbe épített pedagógiai elveket, tanítói jelleget a robinzonádok struktúrája által építi fel. Béres Norbert vizsgálatában külön kitér az átöröklődő mintázatokra, ismétlődő motívumokra: az utazás mint a nevelés metaforájára, a kalandirodalom kiemelkedő alkotásaira, valamint a Bildungsroman változataira magyar irodalmi viszonylatokban. A különféle adaptációk, újraírások megtartották azokat a nevelési elveket, amelyeket a defoe-i román sikere eredményezett. A *Robinson Crusoe* olyan prózahagyományt teremtett meg a dualitás médiumán keresztül, amely meghatározta a későbbi adaptációk befogadását morális példázatként és szórakoztató kalandtörténetként. E dualitás később tetten érhető a magyar szerzők alkotásaiban, akik a már említett horatiusi elvet a robinsoni fogalomrendszerben egyszerre a nevelés funkciójaként és az utazás iránti érdeklődéseként értelmezik. Olyan alkotásokat sorol ebbe a rétegbe a szerző, mint például Hal-ler László *Telemakus Bujdosásának Története*, Verseghy Gróf *Kaczajfalvi László, avagy a' természetes ember*, Szentiványi László *Róbert Péter született ángélus' élete, és különös Története*. A funkcionális réteg átmenetet képez

az ideologikus és a pragmatikus színterek között, olyan átrendeződési folyamatként fogható fel, amely a szerző szempontjából a robinzonádok felől válik értelmezhetővé.

A harmadik nagy vezérfogalom a pragmatikus réteg, amelyet a társadalmi elvárások felől közelít meg a szerző. Olyan alkotásokra tesz utalást, melyek a populáris irodalomba sorolhatóak, mint például Landerer Mihály *Farkasvölgyi Imre a' vagy Po'sonyvári Késértő*, *Valdarfavagy A' Vándorló Lélek*, illetve *A Szájas Péter Úrnak ama hies B. de Mánx Keresztfjának, hadi, vadászat és útazásbéli nevezetes és ritka tapasztalásai 's történetei*. Béres Norbert szerint a sikerszövegeket semmiképp nem lehet elválasztani az irodalom és a társadalom kapcsolatától, hisz a társadalmi igények, olvasási szokások formálták a korabeli populáris irodalmat, amit az ismétlődő motívumok, struktúrák és tematikák jellemeztek. A kísértethistóriák sikerességétől a hazugságtörténetekig a művekben tetten érhetőek a világirodalomból ismert mechanizmusok. Landerer Mihály *Farkasvölgyi Imre a' vagy Po'sonyvári Késértő* című kísértethistóriájára külön kitér, bemutatva a lovagtörténetekből átöröklődött sémákat, amelyek a szövegben működő példázatosságra, erkölcsnemesítésre mutatnak rá. A kísértethistóriák kedvelt műfajnak számítottak a korban, akár a transzcendens vagy a félelemkeltő eszközökkel nem operáló hazugságtörténetek. A műfaj antikvitása révén a középkori titokzatosság itatta át a történeteket, legemblematikusabb szereplőjük pedig Münchhausen báró volt – akinek kalandjai számos fordításban és adaptációban jelentek meg más-más formában. A népmesei-mitológiai hagyományok kapcsolata a hazugságtörténetekkel az olvasók számára izgalmassá és sikeressé tette ezen románokat, hiszen egy olyan irreális dimenzióba helyezte az olvasót, ahol minden lehetséges.

A három fő princípiumelv perspektívájából értelmezett művek mellett a szerző

kitér a szerelmi diskurzusú románokra is, amelyek szerinte valamiféle átmenetet képeznek a vezérfogalmak között, hisz ezek egy időben több kategóriába is besorolhatóak. A szerelmi tematikájú regények között részletesebben Szabó Dávid *Szigetvárt' Klastromi Története* című adaptációját elemzi, Vitéz Imre *A' tiszta és nemes' szeretet' ereje*, Aranka György *Júlia' levelei Ovidiushoz*, valamint Kis János *A Magyar' Paméla* című átdolgozását, de folytonosan visszatérve a korabeli kanonikus művek szempontrendszerére, amelyet Kazinczy Ferenc *Bácsmegyey össze-szedett levelei* vagy Kármán József *Fanni hagyományai* érzékeny románjai képviseltek. Béres Norbert elemzése során külön kitér az érzékeny hős típusaira, a külső és belső konfliktusok formáira, a szerelemfelfogás változataira, a narratív felépítésekre, műfaji rendszerekre, valamint a térkonstrukciók szerepére az egyes művekben. Az értelmezésből kiderül, hogy a korabeli szerelmi diskurzusokban a szerelem mint eszmény vagy a szerelem mint tapasztalat ellentmondásában hánykódnak a szereplők. A szerelmi tematikájú 18. századi románok sikeressége vitathatatlan. Azonban a korabeli viszonylatokban az érzékeny románok sikeressége és népszerűsége Kazinczy ítéletétől és véleményétől függött.

A románkorpuszok népszerűségét nem csupán vezérfogalmak és tematikák mentén kell értelmezni. A teljes kép átlátásához szükség van a korabeli kiadói stratégiák, logikák megismerésére és megértésére, hisz csak így válik értelmezhetővé a románok sikeressége. Béres Norbert külön fejezetet szán a kiadási stratégiák bemutatásának, amelyet az eltérő sorozatkoncepciók mentén építi fel. A századfordulón kezd kialakulni a könyv mint kereskedelmi termék gondolata is, amely megférni látszik a könyv irodalmi, kulturális értéke mellett. A szerző olyan könyvsorozatokat mutat be, melyek eltérő koncepcióval működnek. Egy komplex irodalomtörténeti ívet rajzol meg a kezdetleges

sorozatpróbálkozásoktól kezdve a később sikeresnek vélt és valóban románszeriáként kezelt alkotásokig, mint például a *Rózsa szín gyűjtemény* (1798–1803), *Téli és nyári könyvtár* (1805–1813), *Flóra* (1806–1808). A gazdasági háttérüket részletesen felvázolva és a szerkesztőségben dolgozó személyek intencióit bemutatva teljes képet kaphat az olvasó a sorozatrománok működési elveiről. Ezeket külön táblázatokba rendszerezve is felvázolja a szerző, aszerint, hogy sorozatonként melyik mű mikor jelent meg, és milyen néven. A fogadtatásra is külön kitér, amely sorozatonként változó, annak függvényében, hogy milyen népszerűsítési stratégiát alkalmaztak az egyes főszerkesztők. A propagálási gyakorlatok arra mutatnak rá Béres Norbert szerint, hogy elmozdulás látszik, hisz a magánszféra keretei közül a nyilvános szférába mozdulnak át a szerkesztői tevékenységek az értékesítési rendszer működéséhez. A tömeg egyre inkább beleszólt a produktumok szerkesztésébe, ami az egyes könyvsorozatok fennmaradását biztosította hosszú évekig.

Béres Norbert könyve valóban hiánypótló alkotás, amelyre szüksége volt a tudományos irodalomtörténeti diskurzusnak. A hiátusnak, jelentéktelennek tűnő periódus a könyv elolvasása után körvonalat kap: értelemmel, értékkel és jelentőséggel

telített lesz. A szerző szakszerű és invenciózus megoldása, hogy a népszerűség központi fogalma felől értelmezi a műveket, egy hálózatrendszert hozott létre, amelyhez újabb és újabb kulcsfogalmak társulnak, mint a pragmatika, funkcionalitás és ideológia, majd ezek tovább szálazódnak. Béres Norbert nem csupán a korabeli recepció-történetbe helyezve értelmezi a mára sokszor teljesen elfeledett műveket, hanem a legrelevánsabb, legmodernebb szakirodalmakat, szempontrendszereket a nemzetközi perspektívákkal kiegészítve kínál értelmezési modelleket. Úgy gondolom, hogy ez a monográfia az elmúlt évek egyik legjelentősebb kutatása erről az elhanyagolt szövegegyüttesről, ami rávilágít nem csupán irodalomtörténeti folyamatokra és aspektusokra, hanem társadalmi világnézetekre, befogadói lelkifolyamatokra, a szereplők által tükrözött 18. századi emberképre és a románok alakulástörténetére. A hiátusok megszűnni látszanak, mivel Béres Norbert bebizonyította azt, hogy a századfordulós románirodalom értékes alkotásokkal együtt létezett és létezik, csupán a népszerűség pragmatikus, ideologikus vagy funkcionális perspektíváján keresztül kell figyelniük rá.

GUDOR NOÉMI